

RAYMOND WILLIAMS

FØLELSESSTRUKTURER¹

OVERSAT AF MORTEN VISBY

KEYWORDS | *feelings, culture, society, ideology.*

I de fleste beskrivelser og analyser udtrykkes kultur og samfund i en slags vanebunden datid. Den største hindring for erkendelsen af menneskets kulturelle aktivitet er denne umiddelbare og regelmæssige forvandling af erfaring til slutprodukter. Hvad der er ganske forsvarligt som et led i bevidst historieskrivning, hvor mange handlinger under visse forudsætninger kan opfattes som definitivt afsluttede, bliver imidlertid vanemæssigt overført, ikke alene på fortidens altid bevægelige substans, men også på samtiden, hvorved livets aktuelle relationer, institutioner og formationer, som vi stadig tager aktivt del i, konverteres til færdigformede helheder snarere end formende og udformende processer. Analysen centrerer om relationerne mellem disse producerede institutioner, formationer og erfaringer, således at der nu – ligesom i den afsluttede fortid – kun eksisterer faste, eksplicitte former, og således at det levende nærvær altid per definition fortøner sig.

Når vi begynder at forstå, hvor fremherskende denne procedure er, og forsøger at studere dens væsen og om muligt overskride den, kan vi udvikle nye forståelser af den adskillelse af det sociale fra det personlige, som er så stærk og styrende en kulturel modus. Hvis det sociale altid er fortidigt i den forstand, at det altid er formet, er vi netop nødt til at finde andre termer for den ubestridelige erfaring af nutid: ikke alene den temporale nutid, realiseringen af dette eller hint nu, men også den aktuelle værens specificitet, det uomgængeligt fysiske, hvori vi naturligvis kan skelne og erkende institutioner, formationer og positioner, blot ikke altid som faste, afgrænsede produkter. Og hvis det sociale er det faste og eksplicitte – de kendte relationer, institutioner, formationer, positioner – bliver alt, hvad der er nutidigt og i bevægelse, alt, hvad der unddrager sig eller synes at unddrage sig det fastlagte og eksplicitte, begrebet og defineret som det personlige: dette, her, nu, levende, aktivt, 'subjektivt'.

Der er endnu en distinktion, der gør sig gældende i den forbindelse. Fordi også tænkningen beskrives i samme vanebundne datid, er den faktisk så forskellig, i sine eksplicitte og afsluttede former, fra størstedelen af eller ligefrem alt det, vi her og nu kan erkende som tænkning, at vi modstiller den med mere aktive, mere fleksible og mindre singulære termer – bevidsthed, erfaring, følelse – blot for straks efter at se selv disse termer tendere mod faste, finitte former. Pointen er især relevant for kunstværker, som i en vis forstand vitterlig er eksplicitte og afsluttede former –

1 "Structures of Feeling" is a chapter from *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

konkrete objekter i billedkunsten og objektiverede konventioner og notationer (semantiske figurer) i litteraturen. Det er ikke blot det, at vi for at fuldbyrde deres iboende proces må aktualisere dem – gennem specifikt aktive 'læsninger' – det er også det, at selve fremstillingen af kunst aldrig foregår i datid. Den vil altid være en formgivningsproces i en specifik nutid. Realiteten og ligefrem forrangen af disse forskellige og specifikke nutider og processer er blevet forfægtet og vindiceret i forskellige historiske momenter og på signifikant forskellige måder, ligesom de naturligvis hele tiden leves i praksis. Men de bliver ofte forfægtet som former, der i sig selv strider med andre kendte former: det subjektive som forskelligt fra det objektive, erfaring over for antagelse, følelse over for tanke, det umiddelbare over for det generelle, det personlige over for det sociale. Den ubestridelige magtposition, der tilkommer de to store moderne ideologiske systemer – det 'æstetiske' og det 'psykologiske' – er paradoksalt nok afledt af netop denne forståelse af det øjeblikkelige og det processuelle, hvor først erfaring og umiddelbar følelse og dernæst subjektivitet og personlighed generaliseres og gensamles på ny. Over for disse 'personlige' former er de ideologiske systemer af faste sociale generaliseringer, af kategoriske produkter, af absolutte formationer, relativt magtesløse inden for deres specifikke dimension. Det gælder især én fremherskende marxistisk strømning, som netop har for vane at misbruge det 'subjektive' og det 'personlige.'

Det er imidlertid reduktionen af det sociale til faste former, der forbliver den grundlæggende fejl. Det sagde Marx ofte, og nogle marxister citerer ham for det – hvorefter de rigtigt vender tilbage til de faste former. Som så ofte ligger fejlen i, at man misforstår analytiske termer som substantielle termer. Man taler således om et verdenssyn eller en dominerende ideologi eller om et klasseperspektiv, ofte med for så vidt fyldestgørende belæg, men som led i denne regelmæssige glidning mod datid og faste former antager man – eller ved man end ikke, at man må antage – at disse størrelser eksisterer og leves specifikt og definitivt i singulære og åbne former. Det er muligt, de døde kan reduceres til faste former, selvom de vidnesbyrd, de har efterladt sig, taler imod det. De levende derimod kan ikke reduceres, i hvert fald ikke i første person ental – anderledes forholder det sig med levende tredjepersoner. Alle de kendte kompleksiteter, de erfarede spændinger, skift og uvisheder, de intrikate former for ujævnhed og forvirring, modarbejder reduktionen og i forlængelse heraf snart også samfundsanalysen som sådan. Sociale former accepteres ofte som generaliseringer, men udelukkes ofte hånligt fra nogen som helst relevans for denne umiddelbare og konkrete betydning af væren. Og på baggrund af de abstraktioner, der dannes gennem denne udelukkelsesakt – den 'menneskelige forestillingsevne', den 'menneskelige psyke', det 'ubevidste' og deres respektive 'funktioner' i kunst, mytologi og drømme – udvikles der mere eller mindre hurtigt nye, forskudte former for samfundsanalyse og social kategorisering, som overtrumfer alle specifikke sociale vilkår.

Sociale former er åbenlyst lettere genkendelige, når de er artikulerede og eksplicite. Det fremgår af spektret fra institutioner til formationer og traditioner. Det fremgår igen af spektret fra dominante tros- og uddannelsessystemer til ind-

flydelsesrige forklarings- og argumentationssystemer. Alle disse er reelt præsent. Mange er formede og intenderede, og nogle er ret fastlagte. Men når de alle er blevet identificeret, udgør de ikke en fuldstændig beskrivelse af den sociale bevidsthed – end ikke i simpel forstand. For de bliver først til social bevidsthed, i det øjeblik de leves, aktivt, gennem virkelige relationer, som er andet og mere end systematiske udvekslinger mellem faste størrelser. Selvom al bevidsthed er social, udfolder bevidsthedsprocesserne sig ikke kun mellem, men også i relationen og det relaterede. Og denne praktiske bevidsthed er altid mere end en håndtering af faste former og enheder. Der vil ofte være et spændingsforhold mellem den overleverede fortolkning og den praktiske erfaring. Hvor denne spænding kan gøres direkte og eksplicit, eller hvor en alternativ fortolkning er tilgængelig, da befinder vi os stadig inden for en dimension af relativt faste former. Men spændingen har ofte karakter af en forlegenhed, en belastning, en forskydning, en latens: Den bevidste sammenlignings øjeblik er endnu ikke indtruffet, ofte er det end ikke undervejs. Og sammenligning er på ingen måde den eneste proces, om end den er særdeles magtfuld og væsentlig. Der er erfaringer, som de faste former slet ikke sætter i tale – som de faktisk overhovedet ikke anerkender. Der er vigtige blandingserfaringer, hvor den forhåndenværende betydning ville gøre del til helhed eller helhed til del. Og selv i de tilfælde, hvor form og respons kan synes at stemme overens uden nævneværdige problemer, selv da kan der være kvalifikationer, forbehold og indikationer andetsteds: Det, overensstemmelsen forekom at bilægge, klinger igennem andetsteds. Praktisk bevidsthed er næsten altid anderledes end officiel bevidsthed, og det er ikke kun et spørgsmål om frihed og kontrol. Praktisk bevidsthed er det, der reelt leves, og ikke kun det, der tænkes at blive levet. Og dog er det ikke tavshed, der er det konkrete alternativ til de overleverede og producerede faste former, ikke fraværet, det ubevidste, som den borgerlige kultur har mytologiseret det. Det er derimod en slags følelse og tænkning, som ganske vist er social og materiel, men begge dele i en embryonisk fase, inden den kan blive til fuldt artikuleret og defineret udveksling. Relationerne til det allerede artikulerede og definerede bliver da exceptionelt komplekse.

Denne proces kan iagttages direkte i et sprogs historie. Til trods for de betydelige og på visse niveauer afgørende kontinuiteter i grammatik og vokabular, taler ingen generation helt samme sprog som den foregående. Forskellen kan defineres som et spørgsmål om tilføjelser, afviklinger og modifikationer, men det er ikke udtømmende. Hvad der virkelig ændrer sig, er noget ret generelt, over et bredt spektrum, og den beskrivelse, der ofte passer bedst på forandringen, er det litterære begreb 'stil'. Det er altså en generel forandring snarere end en række bevidste valg, om end man kan udlede såvel valg som effekter af den. Tilsvarende former for forandring kan iagttages i adfærdsformer, klædedragt, arkitektur og andre former for socialliv. Det er et åbent spørgsmål – eller rettere en række specifikke historiske spørgsmål – hvorvidt den ene eller den anden gruppe har været dominerende eller indflydelsesrig i forbindelse med disse forandringer, eller om de snarere er resultatet af en langt mere generel interaktion. For det, vi definerer

her, er en særlig kvalitet ved social erfaring og relationsdannelse, som er historisk distinkt fra andre særlige kvaliteter, hvilket giver sig udslag i fornemmelsen af en bestemt generation eller periode. Relationerne mellem denne kvalitet og de øvrige historisk specifikke udtryk for ændrede institutioner, formationer og antagelser og, bag om disse, de skiftende sociale og økonomiske relationer mellem og i klasser, er igen et åbent spørgsmål, dvs. en række specifikke historiske spørgsmål. Den metodologiske konsekvens af en sådan definition er imidlertid, at de specifikke kvalitative forandringer ikke *antages* at være ledsagefænomener til de forandrede institutioner, formationer og antagelser eller blot sekundære vidnesbyrd om forandrede sociale og økonomiske relationer mellem og i klasser. Samtidig opfattes de allerede i udgangspunktet som *social* erfaring og ikke som 'personlig' erfaring eller som samfundets rent overfladiske eller tilfældige 'småforandringer'. De er sociale i to henseender, der adskiller dem fra reducerede betydninger af det sociale forstået som det institutionelle og det formelle: For det første i den henseende, at de er *forandringer i nutid* (hvilket er indlysende, mens de leves, men efterfølgende er det stadig deres substantielle karakteristikum), og for det andet i den henseende, at selvom disse kvalitative forandringer er emergente eller præ-emergente, behøver de ikke afvente definition, klassifikation eller rationalisering for at kunne udøve håndgribeligt pres og sætte reelle grænser for erfaring og handling.

Sådanne forandringer kan defineres som forandringer i *følelsesstrukturer*. Det er en vanskelig term at arbejde med, men 'følelse' vælges for at fremhæve forskellen til mere formelle begreber som 'verdensanskuelse' eller 'ideologi'. Det er ikke bare, at vi må overskride de formelle og systematiske antagelser, selvom vi selvfølgelig også altid må påregne det. Det er snarere det, at vi er optaget af betydninger og værdier, sådan som de leves og føles aktivt, og relationerne mellem disse betydninger og værdier og de formelle eller systematiske antagelser er i praksis variable (herunder historiske variable) over hele spektret fra formelt samtykke kombineret med privat dissens til mere nuancerede former for interaktion mellem udvalgte og fortolkede antagelser og udøvede og motiverede erfaringer. En alternativ definition kunne være *erfaringsstrukturer*: I en vis forstand en bredere og bedre betegnelse, men med det problem, at *erfaring* i en af sine betydninger er kendetegnet ved den samme datid, som er den største forhindring for erkendelsen af det pågældende område af den sociale erfaring. Vi taler om karakteristiske elementer som impuls, beherskelse og tone, specifikt affektive elementer af bevidsthed og relationer – ikke følelse modsat tanke, men følt tænkning og tænkt følelse – den praktiske bevidsthed her og nu, i levende og indbyrdes forbundet kontinuitet. Vi definerer derpå disse elementer som en 'struktur': som et sæt, med specifikke indre relationer, der på én gang er tæt sammenknyttede og indgår i indbyrdes spændingsforhold. Men vi definerer også en social erfaring, der stadig er i *proces*, og ofte faktisk endnu ikke er erkendt som social, men antages at være privat, idiosynkratisk og decideret isolerende. For en analytisk betragtning (men ellers kun sjældent) har den sociale erfaring imidlertid sine emergente, forbindende, dominante karakteristika og ligefrem specifikke hierarkier. Disse er ofte lettere at genkende i en senere fase, hvor de (som det ofte sker)

er blevet formaliseret, klassificeret og i mange tilfælde indbygget i institutioner og formationer. På det tidspunkt stiller sagen sig anderledes: En ny følelsesstruktur vil som regel allerede være under dannelse i den sande sociale nutid.

Metodologisk er en 'følelsesstruktur' altså en kulturel hypotese, som helt konkret er afledt af forsøg på at forstå sådanne elementer og deres forbindelser i en generation eller en periode og derfor altid må føres tilbage, interaktivt, til sådanne vidnesbyrd. Det er i udgangspunktet ikke helt så enkelt som mere formelt strukturerede hypoteser om det sociale, men det er mere adækvat i forhold til det reelle spektrum af kulturelle vidnesbyrd, og det gælder ikke kun historisk, men i endnu højere grad (og med større prægnans) i vores aktuelle kulturproces. Hypotesen har særlig relevans for kunst og litteratur, hvor det sande sociale indhold i et betydeligt antal tilfælde er af denne affektive og nutidige art, som ikke uden tab kan reduceres til trossystemer, institutioner eller eksplicitte generelle relationer, om end dette indhold meget vel kan indbefatte alle disse ting som levede og erfarede elementer, med eller uden spænding. Indholdet indbefatter nemlig tydeligvis også elementer af social og materiel (fysisk eller naturlig) erfaring, som ligger uden for eller ikke er dækket eller kun delvist er dækket af de systematiske elementer, der kan erkendes i andre sammenhænge. Den umiskendelige tilstedeværelse af visse elementer i kunsten, som ikke er dækket af andre formelle systemer (selvom de i én modalitet kan reduceres disse), er den sande kilde til specialkategorier som det 'æstetiske', 'kunsten' og 'skønlitteraturen'. På den ene side må vi anerkende disse elementers specificitet (og hilse dem velkommen) – specifikke følelser, specifikke rytmer – men på den anden side må vi finde måder, hvorpå vi kan anerkende deres specifikke socialitet og derved forhindre den ekstraktion fra den sociale erfaring, som overhovedet forudsætter en kategorisk (og dybest set historisk) reduktion af den sociale erfaring som sådan. Vi er således ikke kun optaget af genskabelsen af det sociale indhold i sin fulde betydning, dvs. forstået som en generativ umiddelbarhed. Forestillingen om en følelsesstruktur kan specifikt relateres til de formelle og konventionelle vidnesbyrd – semantiske figurer – som ofte er blandt de allerførste indikationer, i kunst og litteratur, på, at en sådan ny struktur er under dannelse. [...] I kulturteoretisk sammenhæng kan man på den måde definere kunstneriske og litterære former og konventioner som elementer, der ubestrideligt indgår i en social, materiel proces, ikke afledt af andre sociale former eller for-former, men som en specifik social formation, der for sit vedkommende kan betragtes som artikulationen (ofte den eneste fuldt ud tilgængelige artikulation) af følelsesstrukturer, der som levende processer er genstand for langt bredere erfaring.

Følelsesstrukturer kan defineres som sociale erfaringer i *opløst tilstand* i modsætning til andre sociale semantiske formationer, som er blevet *udfældet* og er mere indlysende og umiddelbart tilgængelige. Ikke al kunst, på ingen måde, knytter an til en samtidig følelsesstruktur. De effektuerede formationer af størstedelen af den aktuelle kunst knytter an til i forvejen manifesterede sociale formationer, det være sig dominante eller residuale, og følelsesstrukturen, som *opløsning*, knytter primært an til emergente formationer (om end ofte i form af modifikationer eller forstyrrelser

af ældre former). Ikke desto mindre er denne specifikke opløsning aldrig blot et rent flux. Den er en struktureret formation, som, fordi den er grænsende til semantisk utilgængelig, har mange af de samme karakteristika som en præ-formation, indtil der begynder at aftegne sig specifikke artikulationer – nye semantiske figurer – i den materielle praksis: Det sker faktisk ofte på relativt isolerede måder, som først senere viser sig at udgøre en signifikant (minoritets-)generation, hvilket igen ofte vil være den generation, der knytter substantielt an til forgængerne. Det er således en specifik struktur med bestemte koblinger, bestemte fremhævninger og udeladelser og bestemte udgangspunkter og konklusioner, som ofte er dens mest genkendelige former. Den tidlige victorianske ideologi specificerede for eksempel de lidelser, der skyldtes fattigdom, gæld eller uægte fødsel som sociale svigt eller afvigelser, hvorimod den senere følelsesstruktur i de nye semantiske figurer hos Dickens, Emile Brontë og andre specificerede lidelse og isolation som *generelle* vilkår, hvor fattigdom, gæld og uægte fødsel kun er koblinger. En alternativ ideologi, der knytter sådanne lidelser sammen med karakteren af den sociale orden, blev først generaliseret senere: Den tilbød forklaringer, men nu med reducerede indre spændingsforhold, da den sociale forklaring var fuldt anerkendt, og intensiteten af den erfarede frygt og skam nu udbredt og generaliseret.

Endelig er dette eksempel en påmindelse om den komplekse relation mellem differentierede følelsesstrukturer og differentierede klasser. Denne relation er stærkt historisk variabel. I England mellem 1660 og 1690 kan man for eksempel let skelne to følelsesstrukturer (henholdsvis blandt de slagte puritanere og ved det reetablerede hof), men ingen af de to følelsesstrukturer, hverken i litteraturen eller i nogen andre sammenhænge, kan reduceres til disse grupperingers respektive ideologier eller til deres formelle (og reelt komplekse) klasserelationer. Nogle gange kan opkomsten af en ny følelsesstruktur bedst knyttes an til fremvæksten af en ny klasse (England, 1700-1760), men andre gange er det mere nærliggende at se en ny følelsesstruktur i relation til modsætninger, brud og mutationer inden for én og samme klasse (England, 1780-1830 eller 1890-1930), hvor en formation forekommer at bryde med sine klassenormer, selvom den bibeholder sin grundlæggende tilknytning, således at spændingen på én gang udledes og artikuleres gennem radikalt nye semantiske figurer. Alle disse eksempler ville kræve detaljeret uddybelse, men her drejer det sig, rent teoretisk, om hypotesen om en social formationsmodus, som er eksplicit og genkendelig i specifikke former for kunst og kan skelnes fra andre sociale og semantiske formationer i kraft af sin artikulation af *præsens*.